

Annemarie Doornbos, *Traditionele verhalen en revolutionaire vertellingen. Tegendraadse elementen in het werk van Geertruida Toussaint*. Hilversum (Verloren), 2013. ISBN: 9789087043278, Euro 29,00.

Iedereen is het erover eens dat Geertruida Toussaint een van de belangrijkste schrijfsters uit de Nederlandse letterkunde is. Ze heeft een vaste plaats in de canon verworven en haar naam ontbreekt in geen enkel literatuuroverzicht. In de nieuwste literatuurgeschiedenis van Willem van den Berg en Piet Couttenier, *Alles is taal geworden* (2009), zijn maar liefst acht aaneensluitende pagina's aan haar werk gewijd. Daarmee slaat ze geen gek figuur naast schrijvers als Hendrik Tollens, Willem Bilderdijk en Nicolaas Beets. Volgens Van den Berg en Couttenier muntte ze uit in het genre van de roman en liet zij haar mannelijke collega's ver achter zich.

Ook over de strekking van haar werk heerst een zekere consensus. Ze staat te boek als een behoudende schrijfster, die religieuze thema's voorop stelde en het traditionele rollenpatroon juist achtte. Annemarie Doornbos beoogt dat beeld te corrigeren door Toussaints werk vanuit een genderperspectief te analyseren. In haar dissertatie, die zij op 8 september 2011 aan de Universiteit van Amsterdam verdedigde en waarvan nu een handelseditie is verschenen, wil zij aantonen dat vrouwenemancipatie wel degelijk een belangrijke rol speelde in het oeuvre van Toussaint. Ogenscheinlijk conformeerde zij zich aan de heersende cultuur, maar op het diepere vertelniveau liet zij een vooruitstrevend geluid horen, aldus Doornbos.

Doornbos hanteert een verteltechnische benadering. Conform de narratologie maakt ze een onderscheid tussen de *geschiedenis*, het *verhaal* en de *vertelling*. De *geschiedenis* doelt op de verhaalelementen zoals die in chronologische volgorde plaatsvinden. Het *verhaal* is de feitelijke manier waarop de gebeurtenissen aan de lezer gepresenteerd worden en kent drie dimensies: karakterisering, focalisatie en tijd. Bij de *vertelling* draait het om de verwoording van de gebeurtenis, ofwel de wijze waarop de verteller het verhaal tot leven wekt. Doornbos betoogt dat Toussaint weliswaar traditionele verhalen vertelde (in de alledaagse betekenis van het woord), maar dat er op het niveau van het *verhaal* en de *vertelling* vanuit een narratologisch perspectief tal van subversieve elementen te vinden zijn. Vandaar ook de titel van deze dissertatie: *Traditionele verhalen en revolutionaire vertellingen*.

In zes hoofdstukken komen achtereenvolgens de volgende romans aan bod: *De Graaf van Devonshire* (1837), *Het Huis Lauernesse* (1840), *Mejonkvrouwe de Mauléon* (1847), *Don Abbondio II* (1849), *De vrouwen van het Leycestersche tijdvak* (1849-1850) en *Majoor Frans* (1874). Ieder hoofdstuk legt het accent op een ander aspect van Toussaints verteltechniek, respectievelijk metaforiek, de plot, de ordening, de stijl, de sekserepresentatie en het genre.

De narratologische aanpak komt

naar mijn smaak het beste tot recht in het hoofdstuk over *Mejonkvrrouwe de Mauléon* (1847). Van den Berg en Couttenier doen deze roman af als ‘minder geslaagd’ en gaan er verder aan voorbij. Pikant detail is echter dat de uitgever bezwaar maakte tegen het feit dat een ongehuwde vrouw zwanger wordt; Toussaint paste het vervolgens met tegenzin aan. De analyse van Doornbos stemt eveneens tot nadenken. De roman gaat over Yolande Desvieux die haar verloving met Jacques Bossuet verbreekt omwille van zijn kerkelijke carrière. Daarnaast zijn er drie ingebedde verhalen, waarin steeds dezelfde thematiek een rol speelt: de strijd tussen kerkelijke conventies en persoonlijke vrijheid. Door deze herhaling komt de nadruk als vanzelf op het centrale dilemma te liggen, namelijk de worsteling tussen conventionaliteit en vrijheid. Het is dus niet de uitkomst van het verhaal die het zwaarste telt (Yolande schikt zich), maar het is de weldoordachte en complexe structuur die een gendergerelateerd probleem blootlegt, namelijk de onvrijheid van vrouwen. De conclusie van Doornbos luidt dan ook dat het om een geslaagde en knap geconstrueerde roman gaat. Ze gaat daarmee haaks in tegen het oordeel van Van den Berg en Couttenier.

Het voordeel van de verteltechnische aanpak is dat nieuwe aspecten van Toussaints schrijverschap aan het licht komen, die bij een thematische analyse onderbelicht blijven. Zo laat Doornbos zien dat Toussaint ontraditionele metaforen en tal van ironische vormen in *Het huis Lauernesse* en *De vrouwen van het Leycestersche tijdvak* gebruikt. Ook kan een narratologische benadering voorkomen dat uitspraken van de verteller en de personages al te gemakkelijk vereenzelvigd worden met de opvattingen van de auteur. Er wordt namelijk niet alleen een zorgvuldig onderscheid gemaakt

tussen verschillende soorten vertelinstanties, maar ook tussen de focalisator en het gefocaliseerde object. Al te vaak, zo stelt Doornbos, hebben interpreters uitspraken van personages als representatief voor Toussaints denkbeelden geïnterpreteerd of, andersom, uitspraken uit Toussaints correspondentie geprojecteerd op haar romans. De onconventionele aspecten van haar schrijverschap zijn volgens Doornbos zo ten onrechte uit beeld verdwenen.

Precies op dit punt doet zich echter een probleem voor. Terwijl Doornbos in haar analyses het onderscheid tussen de verteller en de persoon Toussaint consequent handhaaft, heft zij het in de deelconclusies stelselmatig op door aan Toussaint allerlei bewuste vertelstrategieën én onorthodoxe opvattingen toe te schrijven. Bovendien kan Doornbos zelf evenmin de verleiding weerstaan om elementen uit Toussaints persoonlijke leven op haar werk te betrekken: op pagina 275 stelt Doornbos bijvoorbeeld dat de verbroken verloving met Bakhuisen van den Brink haar sporen moet hebben nagelaten in de thematiek van Toussaints werk. Via een soort feedback-loopsysteem – een zichzelf versterkend mechanisme waarbij het ene deelresultaat het volgende genereert – groeit Toussaint bij Doornbos uit tot een geraffineerde schrijfster die doelbewust met narratieve elementen speelde en deze manipuleerde om haar emancipatorische visie te verkondigen. Uiteindelijk vallen ook bij Doornbos de verteller en de persoon geheel samen.

Dit probleem had vermeden kunnen worden, wanneer Doornbos een veel radicaler uitgangspunt had gekozen, geënt op het New-Historicism. Volgens de New Historicists zijn auteursintenties per definitie niet te achterhalen; lezers kunnen slechts nieuwe interpretaties bieden die vanuit een hedendaags

perspectief gestuurd zijn. Een dergelijk uitgangspunt zou Doornbos de vrijheid hebben verschaft de tekst te ‘openen’, zoals dat zo mooi in die kringen heet, en met behulp van de narratologie en de semiotiek nieuwe leeswijzen te laten zien, zonder daarmee in de valkuil te stappen van het willen achterhalen van de werkelijke bedoelingen van Toussaint.

Doornbos wil echter aantonen dat Toussaint ten onrechte is geclassificeerd als een conservatieve schrijfster en dat zij er in werkelijkheid een andere agenda op nahield. In haar optiek is er sprake van een zelfbewuste schrijfster, die van het begin tot het einde van haar schrijverschap dezelfde strategie hanteerde, namelijk het ter discussie stellen van bepaalde genderpatronen. Dat roept onherroepelijk de vraag op of Toussaint gedurende haar lange loopbaan als schrijfster geen enkele ontwikkeling doormaakte. Veranderde er dan helemaal niets tussen 1837, de publicatiedatum van haar eerste historische roman

De Graaf van Devonshire, en 1874, de publicatiedatum van haar controversiële roman *Majoor Frans*? In de tussenliggende periode deden zich wel tal van maatschappelijke veranderingen voor, met name op het terrein van de vrouwenemancipatie. In hoeverre vinden we de weerslag daarvan in Toussaints oeuvre? Welke dynamiek, interne tegenstrijdigheden, meerstemmigheid, veranderingen en ontwikkelingen zijn er in haar werk aan te wijzen? Niet een verteltechnische analyse, maar een cultuurhistorische benadering kan hier uitkomst bieden.

Kortom, het laatste woord over Toussaints werk is nog niet gezegd. Intussen is het de verdienste van Doornbos dat zij oude en nieuwe generaties letterkundigen tot een hernieuwde, kritische herlezing van de romans van Toussaint aanspoort.

Lotte Jensen (Radboud Universiteit Nijmegen)